

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֵמְדָּה יָמִימָה

HEMDAT YAMIM

במדבר תש"ע

פרשת שבוע

שאלו שלום ירושלים

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

יום שמחת איחוד ירושלים והפיכתה לעיר שחבורה לה יחדיו, מחייב דיון גם בעניין איחודו של עם ישראל והשגת קונצנזוס בעניינים החשובים. נבחן סוגיא זו באמצעות עיון במה שקדם להכרזתה של ירושלים כבירת עם ישראל. לקראת הפיכתה של ירושלים לבירת ישראל והכרזת העצמאות של דוד, תוך השתחררות מעול הפלשתים, התרחש בחברון המאורע הבא:

"וַיָּבֵאוּ כָּל שְׂבִטֵי יִשְׂרָאֵל אֶל דָּוִד חֲבֻרֹנָה וַיֹּאמְרוּ לְאִמְרוּ הֲנֵנוּ עֲצָמְךָ וּבִשְׂרֹךְ אֲנַחְנוּ: גַּם אֲתָמוּל גַּם שְׁלֹשׁוֹם בְּהִיּוֹת שְׂאוּל מְלֶכְךָ עָלֵינוּ אֲתָה הִיִּיתָ הַמוֹצִיא וְהַמְבִּיא אֶת יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ יִקְנֹךָ לָךְ אֲתָה תִרְעָה אֶת עַמִּי אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֲתָה תִהְיֶה לְגִיד עַל יִשְׂרָאֵל" (שמואל ב' ה' א-ב)

מה משמעותן של הכרזות אלה בפניהם של מנהיגי השבטים? ומה הלכה לדורנו אנו?

בפסוק הראשון מכריזים המנהיגים: "השגנו קונצנזוס הלכתי!" ההכרזה: "הֲנֵנוּ עֲצָמְךָ וּבִשְׂרֹךְךָ" מבוססת על דברי אדם הראשון בפרשת הבריאה: "עַצְמִי מֵעֲצָמֶיךָ וּבִשְׂרֹךְ מִבְּשָׂרִי לֹאֲתָ יִקְרָא אִשָּׁה" (בראשית ב' כג). אם כך, הם מכריזים כי דוד ראוי לבא בקהל והוא רשאי לשאת כל אשה יהודיה. הכרזה זו נצרכה כיון שדוד הוא צאצא של רות הגיורת המואביה. בתורה נאמר:

"לֹא יָבֵא עֲמוּנִי וּמוֹאָבִי בְּקַהֲלִי יִקְנֹךָ גַּם דֹּר עֲשִׂירִי לֹא יָבֵא לָהֶם בְּקַהֲלִי יִקְנֹךָ עַד עוֹלָם" (דברים כ"ג ד).

משמעות ציווי זה היא, שגם עמוני או מואבי שהתגיירו או צאצאיהם אינם רשאים להתחתן עם אשה ישראלית. נחלקו חכמים מה דינה של גיורת עמונית או מואבית, האם היא רשאית להנשא לגבר ישראלי? המחלוקת לא הוכרעה עד שבא עמשא בן יתר והעיד: "כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית" (יבמות דף ע"א). הכרזתם של מנהיגי השבטים משמעותה - כולנו מתיצבים מאחורי הכרעה הלכתית זו!

בפסוק השני (בחציו הראשון) הם מכריזים:

"גַּם אֲתָמוּל גַּם שְׁלֹשׁוֹם בְּהִיּוֹת שְׂאוּל מְלֶכְךָ עָלֵינוּ אֲתָה הִיִּיתָ הַמוֹצִיא וְהַמְבִּיא אֶת יִשְׂרָאֵל".

כולנו מסכימים כי אינך מורד במלכות. כבר בימי שאול הכריזו כל נשות ישראל מכל ערי ישראל:

"וַתַּעֲנִינָה הַנְּשִׂיִם הַמְּשֻׁחָקוֹת וַתֹּאמְרֶינָה הֲכָה שְׂאוּל בְּאֶלְפֵינוּ וְדָוִד בְּרַבְבֵּיתֵינוּ" (שמואל א' ד' יח).

שיר זה התפרסם גם ברחבי המזרח התיכון - אפילו עבדי אכיש יודעים לצטט אותו, כמבואר בכתוב:

"וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי אֶכִישׁ אֵלָיו הֲלוֹא זֶה דָּוִד מְלֶכְךָ הָאֶרֶץ הֲלוֹא לָזֶה יַעֲנוּ בְּמַחְלוֹת לְאִמְרוֹ הֲכָה שְׂאוּל בְּאֶלְפֵינוּ וְדָוִד בְּרַבְבֵּיתֵנוּ" (שם כ"א יב עיינו גם כ"ט ה).

פרשנותם של הפלשתים זהה לפרשנות שנתן שאול לשיר זה:

"וַיַּחַר לְשְׂאוּל מְאֹד וַיִּרַע בְּעֵינָיו הַדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמְרוּ נָתַנוּ לְדָוִד רַבָּבוֹת וְלִי נָתַנוּ הָאֶלְפִים וְעוֹד לוֹ אֵךְ הַמְּלוֹכָה" (שם י"ח ח).

אם כך, ההכרזה השנייה משמעותה: קיימת הסכמה חברתית רחבה = אחדות לאומית, המכירה במנהיגותך עוד מימי שאול. ההכרעה החברתית מצטרפת להכרעה ההלכתית.

ההכרזה השלישית היא - גם מן השמים מינו אותך! הכרזה זו יכולה להיות מבוססת על משיחתו של דוד כמלך על ידי שמואל הנביא. אומנם משיחה זו נעשתה בשלב ראשון בסתר מפני שגם שמואל הנביא חשש מביצוע פעולה שכזו בימי שאול, לכן היא נעשתה במסווה של פעילות הקרבה בבמה הציבורית בבית לחם. יתכן ועתה לאחר מותו של שאול התפרסם העניין. אבל אפשר לומר כי הם מכריזים שהסיעתא דשמיא שיש לדוד בכל מעשיו, היא זו שמכרעה ומשכנעת אותם, שהוא האיש שהקב"ה בחר (עיינו בדברי הרמב"ן לדברים י"ז טו ודעתי על דרך הפשט).

גם בדורנו, הניצחון הגדול והנסים הגדולים שאפשרו למוטה גור להכריז "הר הבית בידנו",

התרחשו לאחר הקמת ממשלת אחדות לאומית שנהנתה מתמיכה ציבורית רחבה של העם בארץ ובתפוצות.

המשך הצלחת מאבקנו על שחרורה של ירושלים ואיחודה מכל הבחינות

עובר דרך איחודו של עם ישראל הן מבחינה רוחנית והן מבחינה חברתית לאומית.

הבה ונפעל להשגת מטרה חשובה זו.

לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועיישה סבג	לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלב"ע ט' כסלו תשס"ט	לע"נ דוד צבי טרשנסקי ז"ל נלב"ע כ"ח באייר

ERETZ HEMDAH

3 Chiya St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360

Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il

ארץ חמדה ע"ר

רח' חייא 3 ת.ד. 36236 ירושלים 91360

טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

web-site: www.eretzhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט www.yeshiva.org.il

חמדת הדף היומי עיונים בשולחן ערוך - חושן משפט, לאור הדף היומי

כה' אייר - ב' סיון, סנהדרין פו-צב

גניבת נפשות (פו עמוד א)

הרב עופר לבנת

לע"נ סבתנו מלכה טויבע בת הרב יעקב לייב

השבוע בדפי הדף היומי, הגמרא (פו) ממשיכה לעסוק בנושא עונשו של חוטף. אנחנו נמשיך לעסוק בשאלה שפתחנו בה שבוע שעבר. התורה מגדירה חטיפה כגניבה. בהלכה ישנה הבחנה בין גזילה לגניבה. גזילה היא לקיחה בכוח מהבעלים, ואילו גניבה היא לקיחה בסתר בלא ידיעת הבעלים. לכאורה, כל חטיפה היא בהגדרה גזילה, כיון שבחטיפה יש עימות ישיר עם הבעלים, שהיא הנחטף עצמו.

בשבוע שעבר הבאנו שתי תשובות לשאלה זו. תשובה אחת היא שבחטיפה המשפחה מוגדרת כבעלים על האדם, ואם החטיפה נעשית בלא ראיית קרובי המשפחה, זו גניבה. תשובה שנייה היא שאמנם הבעלים הוא הנחטף עצמו, אך כיון שרוב החטיפות הם של ילדים קטנים והם אינם יכולים להתעמת עם החוטף, התורה נקטה בלשון גניבה. שתי תשובות אלה מניחות כי יש בעלים לאדם, או האדם עצמו או המשפחה. אולם, ניתן להציע פירוש שלישי, ולפיו אין האדם נמצא בבעלות של אף אחד, אלא הוא בן חורין. החטיפה היא בעצם שלילת חירותו של האדם. דבר זה ניתן ללמוד משני תנאים נוספים שהגמרא אומרת שעל הגנב לעשות כדי להתחייב על החטיפה. תנאי אחד הוא שהחוטף ישתמש בנחטף, ותנאי שני הוא שהוא ימכור אותו לעבד. בעצם, שתי פעולות אלה מסמלות את שלילת חירותו של האדם והפיכתו לעבד.

לפי זה, מובן מדוע אין התורה משתמשת בלשון גזילה, מצד אחד, אין כלל בעלים על האדם שמהם הוא נלקח. וממילא אין עימות עם הבעלים, לכן אין זו גזילה. מאידך, בגניבה הדגש הוא על הכנסת ממון שאינו שלו לרשותו, וזה מתקיים כאן כאשר החוטף הופך את הנחטף לעבדו ולאחר מכן מוכר אותו.

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ז)

Illinois, USA

אילינוי, ארה"ב

תמוז תשס"ח

חיוב לימוד תורה וחיוב "והגית בו", הגדרתם

השאלה

הגיע אלי בחור צעיר ממשפחה החברה בקהילה, הבחור ירא שמיים הוא אוהב ללמוד תורה אבל משקיע זמן גם בפעילות חברתית וזה "מלחץ" אותו כי הוא חושש ל"ביטול תורה" אודה לכם על הדרכתכם בנדון חשוב זה.

תשובה

מצוות לימוד תורה כוללת שני עניינים: א. "ידיעת התורה" ב. "עסק בתורה".

א. "ידיעת התורה" פירושו לדעת את התורה, דהיינו שיש חיוב להגיע במשך חייו לידיעת התורה, להכיר את חלקיה הרוחניים והמעשיים ולזכור אותם¹. יש אומרים שחיוב עיסוק זה בתורה נמשך כל החיים, שהרי אין גבול לידיעת התורה².

ב. חיוב "עסק בתורה" נלמד ממה שכתוב "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה"³. והוא נזכר בברכות התורה "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לעסוק בדברי תורה". נחלקו הפוסקים אם זו מצווה בפני עצמה⁴, ואם כן זו מצווה מדברי קבלה, או שהיא נכללת במצוות "ידיעת התורה"⁵, והיא מגדירה את זמני הלימוד שעל ידו יגיע לידי "ידיעת התורה"⁶.

יש פוסקים, ובכללם השו"ע, שלדעתם יוצאים ידי חיוב של "עסק התורה", על ידי קביעת עתים ביום ובלילה ללימוד תורה. דהיינו בכל יממה חייב לקבוע עת אחת ביום ועת אחת בלילה ללימוד. אין שיעור קצוב ל"עת" זו, ויוצא ידי חובה בזמן כלשהו וכל המרבה הרי זה משובח. פוסקים אחרים, ובכללם הרמ"א, סוברים שיש חיוב ללמוד תורה ללא הפסק כלל⁷. (גם הם מודים שיש להקציב זמנים לפעילויות חיוניות כמו אכילה, שינה, פרנסה וכיו"ב). אמנם יש כמה דרגות ב"לא ימוש".

לכתחילה צריך לקיים את המצווה כפשוטה, אך אם לא מתאפשר לו יקיים "לא ימוש" בקביעות עתים ביום ובלילה, ואם גם זה אינו מתאפשר, יקיים המצווה על ידי אמירת קריאת שמע של שחרית וערבית.

"ביטול תורה" פירושו שאיננו מקיים את אחד משני הענינים הנ"ל:

ביטול "עסק בתורה" לפי הדיעה הראשונה היינו שלא למד תורה כלל במשך יום שלם או לילה שלם. לפי הדיעה השנייה היינו אפילו היה לו זמן פנוי שיכול היה ללמוד תורה ולא למד, אלא שח שיחה בטילה וכיו"ב, הרי זה ביטול "לא ימוש".

ביטול "ידיעת התורה" היינו שהתירש ולא הגיע לרמה שהיה יכול להגיע אליו בידיעת התורה. לכן אדם צריך להשתדל ולהתייגע בתורה כפי כחו על מנת להגיע לידיעת התורה, ולמעט באכילות מיותרות, דיבורים מיותרים, בזבזי זמן חסרי תועלת וכיו"ב.

אמנם כיוון שתורתנו היא "תורת חיים", היא כוללת עיסוקים רבים שגם העסק בהם נחשב כקיום התורה ולעיתים אף יוגדרו כלימוד תורה.⁸ ניתן כמה דוגמאות:

א. אם אדם מרגיש בעצמו שהוא צריך למנוחת הנפש, לשיחה עם חברים, לצאת לטיול וכיו"ב, זהו בוודאי איננו ביטול תורה, מפני שללא זה לא יוכל ללמוד תורה כראוי. כשם שצריך להיזהר ולנצל את הזמן, חלילה וחס להקל בדבר זה, שאם לא יזהר בזה עלול בסוף לבוא למצב בו ח"ו ימאס או ישנא את התורה, כך גם עליו לדאוג למנוחה כדי לשמור על בריאות גופו. אם לא ידאג למנוחת הנפש והגוף הוא עלול להגיע למצב ח"ו שלא יוכל ללמוד תורה כלל או פרקי זמן ממושכים.⁹

ב. אם מפסיק מלימוד תורה כדי ללמוד מקצוע שיפרנסו או לצורך פרנסתו, אין בזה "ביטול תורה", שהרי זהו צורך חיוני. וכבר פסקה הגמ' בברכות סו "הרבה עשו כרבי שמעון בר יוחאי ולא עלתה בידם, אלא הנהג בהן מנהג דרך ארץ". ועל זה נאמר "כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון"¹⁰.

ג. אם משוחח עם חברים ומקיים את מאמר התנא באבות "קנה לך חבר"¹¹, או שמדבר עם חבירו כדי לעשות שלום בינו לבין חבר אחר, או כדי ליעץ לו עצה ההוגנת לו בענייניו, או כדי לשמחו ולהפיג ממנו את צערו,¹² או שמדבר עם אשתו, או עם הוריו,¹³ או קרוביו,¹⁴ בוודאי שאין בזה משום "ביטול תורה", שהרי מדובר בצרכי מצווה, ולא זו אף זו אלא שהוא חייב להפסיק מלימודו כדי לקיים מצוות שאי אפשר לעשותן ע"י אחרים.¹⁵

כמובן שצריך לעמוד על המשמר ולא לבטל יותר מהנצרך. אפילו לגבי תפילה, שהיא בוודאי מצווה גדולה, פסקו חז"ל שלא יאריך בה כדי שלא יתבטל מתורה.¹⁶ מצווה זו של לימוד תורה היא הגדולה שבמצוות, וכל המצוות אינן שוות לדבר אחד מן התורה, וכל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הרי זה בכלל בזה דבר ד'¹⁷.

לכן צריך כל אדם לערוך חשבון נפש מהו הנצרך ומה לא, ויה"ר שינחנו ה' בעצה טובה מלפניו.

לסיכום: מותר ואף ראוי לשמור על קשר עם חברים, ויש להקדיש לכך זמן לפי צרכיו האישיים של כל אחד ואחד, אישיותו, גילו ומעמדו.

¹ מצווה זו נלמדת במסכת קידושין (כט ע"ב): ובספרי (פ' ואתחון) מהפסוקים "ולמדתם אותם את בניכם" (דברים י"א ט), מלמד שהאב חייב ללמד את בנו תורה, "ולמדתם אותם ושמתם לעשותם" (דברים ה' א), מלמד שאם לא לימדו אביו חייב ללמד את עצמו, "ושננתם לבניך" (דברים ו' ז) מלמד שחייב ללמד תורה גם לתלמידים אחרים שאינם בניו. הגמ' במנחות (צט ע"ב) לומדת מהפסוק "השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים" (דברים ד' ט) שאסור לשכוח דבר אחד מתלמודו. הסמ"ג (ל"ת יג) והסמ"ק (סי' טו וקה) מנו זאת כלאו בפניע, אבל הרמב"ם כלל זאת בתוך מצוות עשה של ידיעת התורה, וביאר הגר"ז ב"ש"ע הרב (ה' ת"ת ג קונטרס אחרון א) שדעת הרמב"ם שזוהי אזהרה לקיים את העשה של לימוד תורה ולכן נחשבת כחלק ממנו. מהראשונים עולה שגדר המצווה שנלמדת מהפסוקים הנ"ל הוא להגיע לידיעת התורה, וכך מבואר בהדיא בשו"ע הרב (ת"ת ג) וביאגרות משה" (יו"ד ד לו).

האם יש שיעור מינימלי של לימוד תורה שניתן לומר שיצא בו ידי חובת המצווה?

בקידושין (כט ע"ב) אומרת הגמ' שילמד תורה ואח"כ ישא אשה. משמע שיש שיעור מסויים שצריך ללמוד. כמו כן במנחות (צט ע"ב) מובא שכן דמה שאל את ר' ישמעאל האם מותר לו ללמוד חכמת יוונית מאחר שלמד כבר את כל התורה. משמע איפוא שיש שיעור לידיעת התורה שיצא בו ידי חובת מצוות ידיעת התורה, וסבר שכעת רשאי להתפנות ללימודים אחרים, וענה לו ר' ישמעאל שמכל מקום רובץ עליו חוב של "לא ימוש" ולכן אינו רשאי להתפנות ללימודים אחרים. גם בסוטה (לו ע"ב). אומרת הגמ' שעל כל המצוות נאמרו ארור וברוך בכלל ובפרט ללמוד וללמד לשמור ולעשות, ורש"י שם כותב שהמקור לכך שחייב ללמוד וללמד הוא הפסוקים שהובאו לעיל, א"כ חזינן שיש חוב ללמוד את כל תרי"ג המצוות לכל הפחות.

הגר"ז (ה' ת"ת פ"ג) מבאר שלדעת רש"י והחינוך החיוב הוא לדעת את כל התנ"ך ואת כל המשנה ויישובי הסתירות שבה וכן טעמיה על דרך קצרה, וכיו"ב כתב ביאגרות משה" (ד יו"ד לו ט), שכתב שצריך לדעת כל התלמוד הבבלי שלא בעיון, ועיין שם שכתב: "והוא מקור ללימוד דף גמ' שהיה ברוב ערי ישראל ואולי כולן שהיה חברה ש"ס... וכשהתחילו מתרשלו מתרשלו בזה הונהג ע"פ הגאון ר' מאיר שפירא זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ בלובלין שיהיה דף יומי קבוע בכל העולם. שבלמוד זה מקיימין לימוד כל תורה שבע"פ שנכתבה ע"י רב אשי ורבינא, שזה שייך להחשיב כולה לתלמודא וכיו"ב. ברמב"ם בהקדמה ל"יד החזקה" נראה שסובר שהחוב המינימלי אינו כולל את ידיעת טעמי המשניות אלא רק את ההלכה הפסוקה.

² הגר"ז הבין ברמב"ם שאין שיעור מינימלי לידיעת התורה, והוכיח כן ממה שכתב הרמב"ם שצריך לשלש ימיו ולהקדיש בכל יום שליש לתלמוד, דהיינו טעמי המשניות ולהבין דבר מתוך דבר ולדמות דבר לדבר, ואם כן גם חלק זה נכלל בידיעת התורה הנדרשת, והרי לחלק זה אין שיעור. ה"אור שמח" (ת"ת א' ב) כתב שהתורה לא נתנה שיעור לת"ת, אלא כל אחד לפי כחו, אך לא הביא שום ביסוס לדבריו.

מו"ר הגר"ש ישראלי (עמוד הימיני נה) כתב שלדעת הר"ן בנדרים (ח ע"א). אין שיעור לת"ת, מפני שענין המצווה הוא להתעמק יותר ויותר בדברי התורה כפי כחו ויכולתו, וכמו שדרשו חז"ל "ושננתם לבניך" שיהיו הדברים מחודדים בפיך. מכיוון שאין שיעור לעומק דברי התורה ממילא אין שיעור למצווה.

ניתן להגדיר את המחלוקת הנ"ל כך: האם התורה קבעה את הדרישה הגבוהה כחוב במצווה ורק מי שאנוס נפטר ממנה. או השיעור המינימלי נקבע כחוב ומצווה והתביעה לידיעה המקסימלית הוא עניין לכל מי שמסוגל. ובזה יובן הביטוי ארור וברוך לדעות שהציווי הוא הרף העליון הרי זה כפשוטו שמקיים חובתו, ולדעה השנייה זו התיחסות של תוכחה.

³ יהושע א' ח.

⁴ כך דעת הגר"ז (קונטרס אחרון ת"ת ג א).

5 כך נראה מדברי "אור שמח" (ת"ת א' ב), וכן הביא מו"ר ב"עמוד הימיני" (סי' נה).

6 בברכות (לה ע"ב) אומר ר' ישמעאל לפי שנאמר "לא ימוש" יכול דברים ככתבן? ת"ל "ואספת דגנך" הנהג בהן מנהג דרך ארץ. ואם נאמר ש"לא ימוש" הוא מצווה מדברי קבלה לכאורה זו אינה סתירה לנאמר בתורה, אלא אם נאמר שאין ראוי שדברי קבלה יסתרו דברי תורה מפורשים להיתר. הרמב"ם (הלכות ת"ת א) מדבר על החיוב והגדרים של מצוות ת"ת של ידיעת התורה, ותוך כדי הדברים, כותב הרמב"ם בהלכה ח "כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין...חייב לקבוע לו זמן לת"ת ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה". משמע שלא מדובר במצווה עצמאית, אלא באותה מצוות ת"ת שעסק בה קודם לכן.

החינוך (מצווה תיט) מביא כחלק מדיני מצוות העשה של ת"ת את דברי הרמב"ם הללו כלשונם, ואם כן נראה בהדיא שזהו חלק ממצוות ידיעת התורה. הרמב"ם (שם הלכה י) כתב "עד אימתי חייב אדם ללמוד תורה עד יום מותו שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שכח". ולכאורה קשה למה לא הביא מקור לכך מ"לא ימוש", ובפרט שבמנחות (צט ע"ב) הגמ' הביאה פסוק זה כמקור לכך שאפילו כגון בן דמה שלמד כבר את כל התורה אסור לו ללמוד חכמת יונית. לכן נראה כמו שכתב המרן הגרי"ש (עמוד הימיני" סימן נה) ש"לא ימוש" בא להגדיר את מצוות ידיעת התורה, ובא לחדש שאפילו כגון יהושע, שבוודאי ידע כבר את כל התורה, חייב לחזור עליה ולעסוק בה מפני שאל"כ ישכחנה.

7 הגמ' במנחות (צט ע"ב) מביאה ארבע דיעות בביאור "לא ימוש": ר' אמי סובר שדי בפרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית, ואין הכוונה כפשוטו, שילמד ללא הפסק. דעת ר' יוחנן בשם רשב"י שדי בקריאת שמע שחרית וערבית. דעת ר' ישמעאל ש"לא ימוש" היינו כפשוטו ממש, ולכן אסור ללמוד חכמת יונית וכיו"ב אפילו אם כבר למד את כל התורה כולה. דעת ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן שאין זה לא חובה ולא מצווה אלא ברכה ליהושע. הביאו הפוסקים לא הביאו את דעת ר' שמואל בר נחמני להלכה. הרמב"ם (ת"ת א ח) והשו"ע (יו"ד רמז א) פסקו "כל איש מישראל חייב בת"ת בין עני בין עשיר...חייב לקבוע לו זמן לת"ת ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה". מכיון שלא כתבו שדי בק"ש, ומאידך כתבו שדי בקביעת זמן ביום ובלילה ולא כתבו שצריך ללמוד ללא הפסק, נראה שפסקו כר' אמי, וכן פסק באג"מ (יו"ד ד לו ג). אמנם הגהות מיימוניות (ת"ת א אות ח) כתבו שפסק כרשב"י, אך לכאורה זה תמוה. מאידך, הגר"א (יו"ד רמז) והגר"ז (קונטרס אחרון הל' ת"ת ג א) כתבו שהרמב"ם והשו"ע פסקו כר' ישמעאל. והגר"ז הוכיח כן ממה שכתב הרמב"ם (ת"ת ג) שמי שנשאו ליבו לקיים מצווה זו כראוי לה לא יסיח דעתו לדברים אחרים. אמנם נראה לכאורה שפשוט דברי הרמב"ם והשו"ע שכתבו שדי בקביעות עיתים כדי לקיים מצוות "לא ימוש" אינו כר' ישמעאל, ומה שכתבו שלא יסיח דעתו לדברים אחרים היינו כדי לקיים מצוות ידיעת התורה, כמו שמבואר ברמב"ם פרק ג מת"ת. נראה להוכיח זאת גם מכך שהרמב"ם והשו"ע לא כתבו כלל שיש איסור בשיחה בטילה כפי שמוזכר ביומא (יט ע"ב), ובפיה"מ (אבות א יז) כתב הרמב"ם שאינו אלא דיבור נמאס אך אינו אסור, לכאורה זה מפני שסוברים שהגמ' שם סוברת כר' ישמעאל, ולהלכה פוסקים כר' אמי. אמנם יתכן שהמצב האידיאלי למי שנשאו לבו (אולי הכוונה שיש לו הכוחות והכישורים) כר' ישמעאל, אבל מעשית לכל אדם די בקביעות עתים.

מכל מקום הגר"א והגר"ז פסקו כר' ישמעאל ולפי דעתם "לא ימוש" הוא כפשוטו, ומי שמדבר שיחה שאינה לצורך כלל הריהו מבטל מצווה זו, מבטל מצווה זו, כמו שאסר ר' ישמעאל ללמוד חכמת יונית. הרמ"א (שו"ע רמז כה א"ד) פסק שאסור לדבר שיחת חולין, ואם כן משמע שפוסק כר' ישמעאל, אבל מאידך פסק (שם רמז ד) שמוותר באקראי ללמוד חכמות חיצוניות, ואולי כוונתו כשהלימוד הזה מועיל לו ללימוד התורה, ואינו דומה לחכמת יונית שאין בה שום תועלת ללימוד תורה, שהרי אינה אלא לשון מיוחדת שהשתמשו בה בני פלטיין (רש"י סוטה מט ע"ב ד"ה חכמת יונית). מכל מקום הרמ"א (שם רמז א) כתב שבשעת הדחק יכול לסמוך על רשב"י שדי בק"ש שחרית וערבית.

אמנם הרב יעקב אריאל רב העיר רמת גן (שו"ת באהלה של תורה בפתחה) מחדש שאין מחלוקת בין ר' ישמעאל ורשב"י, אלא כל אחד מדבר על סוג אחר של אנשים. מי שמסוגל ללמוד תורה ללא הפוגה, לגביו "לא ימוש" הוא כפשוטו. מי שאינו מסוגל לכך, לגביו "לא ימוש" היינו ק"ש שחרית וערבית.

גם מו"ר מרן הגר"ש ישראלי (עמוד הימיני נה) כתב בדעת הלח"מ והגר"א שאין מחלוקת כלל אלא מי שיש לו פנאי לדידה "לא ימוש" הוא כפשוטו, אך מי שטרוד בפרנסה וכיו"ב לדידה "לא ימוש" הוא בקביעות עתים או אפילו בק"ש שחרית וערבית. לפ"ז אפשר שגם הרמ"א אזיל בשיטה זו.

אמנם קשה מדברי ר' ישמעאל על עצמו, שבברכות (לה ע"ב) אמר "לא ימוש ספר התורה הזה מפניך יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ", ואילו במנחות (שם) ס"ל ש"לא ימוש" הוא כפשוטו. אמנם אין זה קשה, שבמנחות דיבר על חכמת יונית שהיא דבר שאין בו צורך ותועלת כלל, שאינה אלא לשון שהשתמשו בה הקרובים למלכות כדאיתא ברש"י (סוטה מט ע"ב), אבל עיסוק בפרנסה אינו פוגע ב"לא ימוש" (עיין גם כן בהערה 9), שזה דבר נצרך, וכן נכתב בקונטרס אחרון של בעל שו"ע הרב (ת"ת ג' א) ובי"עמוד הימיני" (סימן נה). עוד קשה מדברי רשב"י על עצמו, שבברכות (לה ע"ב) אמר "אפשר אדם חורש בשעת חרישה...תורה מה תהא עליה?" וא"כ איך אומר במנחות שדי בק"ש שחרית וערבית? על קושייה זו נאמרו כמה תשובות: הש"ך (יו"ד רמז א) בסוגיא במנחות גורס ר"ש בן יהוצדק ולא ר"ש בר יוחאי. הי"שדי חמד" (מערכת ו כלל טו) כתב שבברכות מיירי כשיצא רשב"י מהמערה בפעם הראשונה ובמנחות מיירי לאחר שיצא בפעם השנייה, לאחר שהבת קול שאמרה "להחריב עולמי יצאתם" החזירה אותם למערה, לכן חזר בו.

בתוס' הרא"ש (ברכות לה ע"ב) ובתוס' ר"י החסיד (ברכות לה ע"ב) כתבו שאין כוונת רשב"י בברכות שזו חובה אלא מצווה בעלמא משום ביטול תורה. נראה שכוונתם שזו מידת חסידות לנהוג כן ע"מ להגיע לידי ידיעה שלמה בתורה. כמו שנראה ג"כ מהגר"ז (קונטרס אחרון הל' ת"ת ג א). ב"אגרות משה" (יו"ד ד לו יא) מיישב שבברכות מיירי בת"ח, ועליהם מוטל לקיים "לא ימוש" כפשוטו, ואילו במנחות מיירי בשאר אינשי, וטעם הדבר הוא מפני שיש חיוב שיהיו בעם ישראל ת"ח גדולים שידעו כל התורה כולה בידיעה גדולה אף להורות. הרב יעקב אריאל בפתחה (שם) כתב שמצוות לימוד תורה היא מצווה על הכלל, שהתורה תתקיים בכלל ישראל, ולכן החלק של ללמוד תורה תופס מקום נכבד מהמצווה ואולי אף עיקרי. לפ"ז מובן שעיקר קיום חכמת התורה יתקיים אצל המוכשרים לכך, ואם כן עליהם מוטל החיוב של "לא ימוש" כפשוטו.

8 על כיו"ב אומרת הגמ' במנחות (צט ע"ב) בשם ריש לקיש פעמים שביטולה של תורה זהו ייסודה דכתיב אשר שברת אמר לו הקב"ה למשה יישר כחך ששיברת. רש"י במקום מפרש כגון שמבטל תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה, זהו ייסודה, כלומר מקבל שכר כאילו יושב ומייסדה ועוסק בה. ב"פחד יצחק" (על חג השבועות במאמרים ה, יג ויח) מסיק מגמ' זו שכל מה שמסייע ללימוד תורה הריהו כלימוד תורה עצמו, ולכן התורה שיבחה את משה על עצם שבירת הלוחות, ולא רק את מה שנוול כתוצאה מכך. לכן קיום מצוות על חשבון לימוד תורה אינו נחשב כדחיית לימוד התורה אלא כלימוד תורה עצמו, שהרי קיום המצוות הוא תנאי ללימוד התורה, שכל התורה ניתנה ע"מ לקיימה. לפ"ז ביאר את דברי התוס' (ברכות יא ע"ב) שכתבו שאין צריך לברך ברכות התורה בכל פעם שלומד, מפני שחייב ללמוד כל שעה, כדכתיב "והגית בו", ואם כן אינו מייאש עצמו מהמצווה גם כשנפנה לעיסוקים אחרים. אח"כ הקשה שאם כן גם במצוות תפילין נימא הכי, שהרי חיובה גם כן כל היום. ולפי הנ"ל מיושב, שהרי גם כשעוסק בדברים

אחרים לצורך לימוד התורה, כגון מצוות, פרנסה, אכילה ושתייה, נחשב כעוסק בתורה ממש. כך גם נראה מהגמ' (סוטה כא ע"א). שלאשה תתכן זכות של לימוד תורה במה שמסייעת לבעלה ולבניה ללימוד תורה.

אמנם בשו"ת ב"אהלה של תורה" (שם בפתחה) כתב שמצוות לימוד תורה היא מצווה בחפצא ולא בגברא, דהיינו התורה ציוותה שיהיו אנשים שיודעים את התורה. זאת אומרת ציווי התורה הוא על התוצאה, ולכן מדגישה התורה את המצווה ללמד תורה אולי אפילו יותר מללמוד תורה. לפי זה קיום המצווה הוא כל דרך שמביאה לתוצאה זו, ולכן עיסוק בפרנסה, מנוחת הנפש וכיו"ב, אם כוונתו בהם לצורך ללימוד התורה, הרי זה קיום גמור של מצוות התורה ולא סיוע בעלמא. דבר דומה מצינו במצוות מילה שעל האב, או במצוות פריה ורביה, ששם, לפחות לפי חלק מהפוסקים, המצווה היא להגיע לתוצאה שהבן יהיה נימול או שיהיו לו בן ובת, ולכן כל השתדלות שלו בעניין זהו גופא קיום המצווה. מו"ר הגי' רז"ג גולדברג הביא ראייה נוספת לני"ל, מדברי רש"י (ברכות לה ע"ב) שמבאר את דברי ר' ישמעאל שאמר שכונת התורה ב"לא ימוש" היא להנהיג בהן מנהג דרך ארץ, שאם תבוא לידי צורך הבריות סופך ליבטל מדברי תורה. מהתוספת שרש"י הוסיף, שהדרך ארץ היא לצורך התורה, משמע שאין זה בגדר דחייה של מצוות לימוד התורה מחמת צרכי גופו, אלא שזהו חלק מקיום התורה, וקיים "לא ימוש".

אמנם ראוי לציין שיש חולקים על כך שהתעסקות בדרך ארץ נחשבת ללימוד תורה ממש. הגר"ז (קונטרס אחרון ת"ת ג) ומרן הגר"ש ישראל (עמוד הימיני נה) הבינו שהעיסוק בדרך ארץ הוא דין של דחיית המצווה, מפני שאי אפשר לאדם שלא יעסוק במלאכה וצרכי גופו. מרן הגר"ש ישראל הוסיף שלפי דעת הרמב"ם שהטעם ב"לא ימוש" הוא כדי שלא ישכח את התורה, א"כ האיסור הוא רק במסירה מלבדו כדאיתא במנחות (צט ע"ב), וכשעוסק בדרך ארץ לצורך פרנסתו בוודאי שאינו מסירם מליבו, וא"כ זהו מעין "הותרה" ולא "דחוייה". אמנם אח"כ כתב הוא שיש לומר שאם עוסק בפרנסתו כדי שיוכל לעסוק בתורה אין זה היסח דעת מהתורה, ואם כן נכלל ב"והגית בו" שעניינו, לדעת הרמב"ם לפי הבנת מרן הגר"ש ישראל, שלא יסיח דעתו מהתורה כדי שלא יבוא לידי שכחה, ואם כן דבר זה קרוב לנאמר לעיל, אלא שאעפ"כ גם לפי זה נראה שלדעת מרן הגר"ש ישראל אינו נחשב כלומד תורה, אלא רק שאינו עובר על שכחת התורה.

⁹ מסופר על החפץ חיים שמרוב התמדתו וחשקו בתורה נפל למשכב ובמשך שנה תמימה לא יכול היה ללמוד כלל, ולאחר שהפיק את הלקח ממקרה זה היה נוהג לעבור בישיבתו שבראדין בין הבחורים ושולח אותם לישון. בישיבת מיר הקפידו על שעת טיול יומית לאורך הנהר (הגר"א בינה וראש ישיבת "נתיב מאיר")

¹⁰ אבות א. ו. אבות פ"ב מש"ב.

¹¹ אבות לה ע"ב.

¹² דוגמאות אלו הובאו בספר "אהבת חסד" של החפץ חיים, חלק ג פרק ח, כדוגמאות למצוות חסד שתלוי בדיבור.

¹³ יש בזה מצוות כיבוד אב ואם.

¹⁴ יש בזה מצוות "מבשרך אל תתעלם".

¹⁵ מועד קטן ט ע"ב.

¹⁶ שבת י ע"א, יומא יט ע"ב.

¹⁷ סנהדרין צט ע"א

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:

הרב זלמן נחמיה גולדברג

הרב נחום אליעזר רבינוביץ

הרב ישראל רוזן

שו"ת "במראה הבזק", חלקים א'- ו'

תשובות לשאלות מרבני הגולה. השאלות מבטאות את המצב מיוחד של קהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו אנו. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך"

תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".
מחיר מבצע לששת הכרכים 300 ₪ במקום 360 ₪ (לחץ לקניה) (טל' 02-5371485)

חדש!!!

שו"ת "במראה הבזק" במהדורה מהודרת! מחיר מבצע לששת הכרכים 360 ₪ במקום 480 ₪

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

